

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«ВПЛИВ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ НА ПОКАЗНИКИ
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальності

072 Фінанси, банківська справа та
страхування

Ефрос Катерина Валеріївна

Керівник: Глущенко С.В

кандидат економічних наук, доцент

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____ Донкоглова Н.А.

« _____ » _____ 2022 р.

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1	5
Теоретичні основи системи грошових розрахунків в економіці	5
1.1 Поняття та види грошових розрахунків.....	5
1.2 Види та принципи безготівкових розрахунків	8
1.3 Новітні види безготівкових розрахунки	16
Розділ 2	20
Практика безготівкового грошового обороту в Україні.....	20
2.1 Динаміка змін безготівкових розрахунків за 2008-2020 р.	20
2.2 Вплив безготівкових розрахунків на розвиток української економіки	28
Розділ 3	36
Порівняння та напрями вдосконалення безготівкового грошового обороту в Україні	36
3.1 Порівняльна оцінка безготівкового грошового обороту в Україні та інших країнах	36
3.2 Напрями удосконалення системи безготівкових розрахунків.....	43
ВИСНОВКИ	44
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.....	50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження безготівкових розрахунків є важливою складовою для оцінка економічного стану країни. Показники розвитку безготівкових розрахунків України покаже особливості їх існування та роботи в Україні, основні проблеми та напрями вдосконалення їх роботи, а також покаже їх важливість у розрізі впливу на економічну ситуацію у країні.

Метою роботи є дослідження впливу безготівкових розрахунків на показники розвитку України.

На основі мети, були поставлені наступні завдання:

- Визначення поняття та видів безготівкових розрахунків;
- Дослідження динаміки змін безготівкових розрахунків в Україні за період 2008-2021 років;
- Дослідження впливу безготівкових розрахунків на показники розвитку економіки країни;
- Порівняльна оцінка безготівкового грошового обороту в Україні та інших країнах (Швеція та Польща);
- Визначення напрямків для покращення стану безготівкових розрахунків в країні

Об'єктом дослідження виступають показники безготівкових розрахунків в Україні за 2008-2021 рр.

Предметом дослідження виступає вплив безготівкових розрахунків на показники розвитку України.

Методами дослідження виступає спостереження грошових розрахунків, аналіз статистичної інформації щодо безготівкових розрахунків в Україні за 2008-2021 р.р, порівняльний аналіз безготівкових розрахунків в Україні з безготівковими розрахунками в Швеції та Польщі.

Інформаційну базу дослідження становить статистика Національного Банку України, постанови та статистичні матеріали Міністерства фінансів України,

Державної служби статистики України, Конституція України, закони України, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених з питань грошових розрахунків, безготівкових коштів, ресурси мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів. Реалізація запропонованих рекомендація та розгляд перспектив розвитку безготівкових розрахунків України дасть змогу покращити дану інфраструктури та наблизитися до “Cashless economy” в країні.

Ключові слова: БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ, ПЛАТІЖНІ КАРТКИ, POS-ТЕРМІНАЛИ, ПЛАТЕЖІ, ОПЕРАЦІЇ.

Розділ 1

Теоретичні основи системи грошових розрахунків в економіці

1.1 Поняття та види грошових розрахунків

Грошові та кредитні ринки національних держав у глобалізованому світі функціонують під впливом інтернаціоналізації та взаємопроникнення валютних систем і перебувають у постійному трансформаційному стані, що характеризується інноваційними змінами міжнародних розрахунків і платіжних систем, поширенням електронних грошей, криптовалют, впровадженням безконтактних платежів.

Грошовий ринок є однією із головних елементів функціонування національної ринкової економіки країни. Особливої актуальності набуває взаємодія грошового ринку з іншими сферами фінансової системи.

Розрахунки є невід'ємною складовою в господарському житті усіх підприємств. Завдяки ним, можливий постійний процес виробництва. Кожне підприємство може безперебійно завозити сировину, товари та матеріали, а також реалізувати готові вироби або товари.

Переказ грошей є основним способом здійснення розрахунків між контрагентами. [18]

Грошові розрахунки - це платежі підприємств, підприємців і фізичних осіб за надану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна. [1]

Грошові розрахунки ґрунтуються на таких принципах:

- обов'язкове зберігання грошових коштів на рахунках в банку;
- вільний вибір установи банку для відкриття поточних рахунків;
- вільний вибір способів розрахунків і платежу;
- списання коштів за дорученням власника рахунку;

- здійснення платежів у межах наявних на рахунку коштів;
- дотримання установлених законодавством правил.

Форми грошей, в якій відбувається грошовий оборот, поділяються на безготівковий і готівковий.

У сфері готівкового обороту, рух грошей відбувається поза банком, обслуговуючи відносини економічних суб'єктів. Готівкові кошти знаходяться в обігу країни у вигляді грошових знаків (паперових банкнот чи металевих монет).

Відповідно до законодавства, суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами:

- між собою - у розмірі до десяти тисяч гривень включно;
- з фізичними особами - у розмірі до п'ятдесяти тисяч гривень включно. [21].

У сфері безготівкового обороту, рух грошей здійснюється за рахунками у банках, не виходячи за межі банківської системи. Суть безготівкового грошового обігу полягає у списанні певної суми з рахунку одного суб'єкта у фінансовій установі і зарахування цієї суми на рахунок іншого суб'єкта у цій або іншій фінансовій установі або в іншій формі. Це створює можливість контролювати грошову форму, а отже, впливати на відносини відповідних економічних суб'єктів не тільки їм самим, а й третім особам - банкам.

Між готівковим та безготівковим грошовим обігом існує певний зв'язок, а саме:

- грошова маса, що перебуває в обігу, включає в себе готівкові кошти, та кошти на рахунках і вкладах юридичних та фізичних осіб;
- Національний Банк України регулює єдиний грошовий обіг у державі (як готівковий, так і безготівковий) за допомогою облікової політики, операцій з цінними паперами, встановлення обов'язкових резервів і економічних нормативів для банків;
- безготівкові кошти можуть у будь-який час можуть стати готівковими, так само як і готівкові можуть стати безготівковими.

Готівкові розрахунки – це платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб між собою за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи або надані

послуги), за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна [10].

Готівкові розрахунки насамперед пов'язані і здійснюються через касу підприємства. Тому касові операції – це операції підприємств між собою та з фізичними особами, що пов'язані з прийманням і видачею готівки під час проведення розрахунків через касу з відображенням цих операцій у відповідних книгах обліку [11].

Існують певні обмеження щодо готівкових розрахунків, а саме:

- розрахунки готівкою між підприємствами – до 10 тисяч гривень протягом одного дня (за одним чи декілька ми документами), в тому числі і щодо розрахунків коштами, отриманими з корпоративних карток на виробничо–господарські потреби, але крім коштів на відрядження;
- підприємства, що мають податкову заборгованість, здійснюють виплату заробітної плати лише за рахунок коштів, отриманих в банківській установі;
- кошти, отримані в банку за грошовим чеком, можуть використовуватись лише на визначені в ньому цілі;
- усім підприємствам, які мають рахунки в установах банків і здійснюють операції з готівкою, банк установлює ліміт каси, тобто граничний розмір готівки, який може залишитися в касі підприємства на кінець робочого дня. Готівкову виручку, що надійшла до каси підприємства, воно має здати до установи банку для зарахування його на поточний рахунок [12].

Безготівковий розрахунок - спосіб оплати товарів та послуг, за якого здійснюється переказ певної суми з рахунку платника на рахунок одержувача. При цьому грошова маса акумулюється в банках, де створюються умови контролю за цільовим використанням коштів. Форма оплати «безготівковий розрахунок» можлива за умови дотримання кількох принципів:

- тільки за згодою платника;
- на договірних умовах;

- протягом певного терміну;
- відповідно до ліквідності (під цим терміном мається на увазі можливість відразу перевести кошти в готівку без втрати вартості).

Сукупність усіх платежів створює грошовий оборот. Основну частину сукупного грошового обігу (понад 80%) складає безготівковий обіг. Сфери застосування готівкових грошей і безготівкових розрахунків розмежовані між собою, в той же час вони органічно взаємопов'язані.

Грошовий оборот - безперервний рух грошей у процесі виробництва, розподілу й обміну суспільного продукту і перерозподілу національного доходу, здійснюється через обіг готівки та шляхом безготівкових розрахунків. [6] . У загальній грошовій масі розрізняють активні гроші, які в даний момент беруть участь в обороті, і пасивні (кошти на рахунках підприємств), які є лише потенційним платіжним засобом.

Грошовий оборот на підприємствах відбувається за наступними напрямками:

- забезпечення спільної діяльності підприємств;
- забезпечення процесу виробництва (виплата заробітної плати, закупівля комплектуючих елементів, сировини і матеріалів);
- реалізація виготовленої продукції (виконаних робіт, наданих послуг), відшкодування витрат і формування доходів;
- сплата податків, обов'язкових відрахувань та зборів;
- отримання та погашення кредитів, сплата відсотків за кредит кредитним установам.

1.2 Види та принципи безготівкових розрахунків

На світовому грошово-кредитному ринку відбувається інноваційна трансформація, а саме, перехід до інноваційних безготівкових грошей, відмова від готівкових розрахунків і, відповідно, побудова глобальної безготівкової економіки.

Безготівкові розрахунки є важливими у фінансово-економічному середовищі кожної країни. Це дозволяє не тільки зменшити грошові потоки, але й прискорити комерційну взаємодію між суб'єктами господарської діяльності, знизити рівень тіньової економіки, стимулювати розвиток електронної комерції та онлайн-технологій та забезпечити впровадження нових видів фінансових послуг. Поширення безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток є одним з найактуальніших питань у розвитку світової системи безготівкових розрахунків та розвитку банківської системи загалом.

Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою до каси банку на рахунки одержувачів коштів. У безготівковому порядку здійснюються розрахунки:

- з постачальниками і підрядчиками;
- з орендодавцями і орендарями;
- з покупцями і замовниками;
- з фінансово-кредитними установами;
- з державними установами та організаціями;
- з державними цільовими фондами;
- з бюджетом.

Безготівкові розрахунки підприємства можна класифікувати у залежності від призначення платежу, місця проведення безготівкових розрахунків, способу реалізації та способу отримання платежу.

1. За призначенням платежу:

- а. Розрахунки за товарними операціям (реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг. Вони становлять переважну частину всього грошового обороту в державі й обслуговують поточну фінансово - господарську діяльність підприємств;

- б. Розрахунки за нетоварними організаціями (операції з фінансовими операціями: з кредитною системою, з бюджетами різних рівнів, зі сплатою фінансових санкцій. Дані розрахунки здійснюються після реалізації продукції, за результатами завершення кругообігу коштів підприємства).
- 2. За місцем проведення розрахунків:
 - а. Внутрішньодержавні (розрахунки в межах однієї країни);
 - б. Міждержавні (розрахунки між господарськими суб'єктами, що знаходяться у різних державах);
- 3. За способом реалізації:
 - а. Прямі (розрахунки безпосередньо між постачальниками;
 - б. Транзитні (розрахунки за наявності проміжних суб'єктів).
- 4. За способом отримання платежу:
 - а. Гарантовані (забезпечують гарантію платежу за рахунок депонування коштів);
 - б. Негарантовані (платіж за даним видом розрахунків не гарантується).

Між готівковою і безготівковою формами розрахунків існує зв'язок. Отримуючи виручку за реалізовану продукцію у безготівковій формі, підприємство має отримати в установленому порядку у банківській установі готівку на покриття поточних витрат - виплату заробітних плат, господарські потреби, виплату авансів на відрядження та ін. Підприємства торгівлі та сфери обслуговування населення, реалізуючи товари, роботи та послуги отримують плату за це переважно готівкою.

Підприємства можуть відкривати рахунки у національній та іноземній валюті. У національній валюті підприємства можуть відкривати такі рахунки:

- Поточні - для зберігання коштів та здійснення поточних розрахункових операцій.
- Бюджетні - для обліку коштів, отриманих з бюджету.
- Кредитні - для обліку виданих банком кредитів.
- Депозитні - для зберігання грошових вкладів.

Підприємства можуть відкривати такі рахунки в іноземній валюті:

- Поточні - для зберігання коштів і здійснення операцій.
- Розподільчі - для попереднього зарахування коштів в іноземній валюті.
- Кредитні - для обліку виданих банком кредитів.
- Депозитні - для обліку розміщених грошових вкладів.

Основний спосіб платежу - це перерахування грошових коштів з рахунку платника на рахунок постачальника шляхом відповідних записів по них. У залежності від характеру платежу, порядку кредитування та інших умов кошти перераховуються по різних рахунках підприємств - поточних, позичкових, рахунках фінансування капітальних вкладень. Відрізняється даний спосіб платежу – плановими платежами, за яких розрахунки проводяться за певний період, виходячи з плану поставки, а не по кожній окремій поставці матеріальних цінностей.

Другий спосіб платежу - залік взаємних вимог, при якому взаємні борги підприємств зараховуються і тільки різниця перераховується шляхом записів по рахунках.

Використання однієї з форм розрахунків визначається особливостями господарських взаємовідносин підприємств та організацій і спрямовано на зміцнення договірної дисципліни, забезпечення безперебійних платежів і прискорення оборотності грошових коштів у розрахунках.

Форми безготівкових розрахунків:

- Розрахунки платіжними дорученнями;
- Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями;
- Розрахунки чеками;
- Розрахунки з використання акредитивів;
- Розрахунки вексями;
- Розрахунки з використання інкасових доручень (розпорядженнями).

Розглянемо здійснення розрахунків платіжними дорученнями:

1. Постачальник відвантажує товари, роботи або послуги;
2. Постачальник виставляє рахунок за надані їм послуги, роботи або товари;

3. Покупець подає платіжне доручення, до банку (який його обслуговує);
4. Банк списує кошти з рахунку покупця та повідомляє його про списання;
5. Банк покупця надсилає або передає платіжне доручення на вказану суму до банку на відповідну суму до банку постачальника;
6. Банк постачальника зараховує кошти на рахунок постачальника та повідомляє його про зарахування коштів.

Платіжне доручення — це письмове доручення власника рахунку перерахувати відповідну суму зі свого рахунку на рахунок отримувача коштів.

Розглянемо механізм здійснення розрахунків вимогами-дорученнями:

1. Постачальник відвантажує товар покупцеві;
2. Постачальник разом із документами за відвантажений товар, передає платіжну вимогу-доручення на оплату;
3. покупець передає вимогу-доручення в банк, який його обслуговує, для переказу коштів;
4. Банк покупця списує кошти з рахунку та повідомляє покупця випискою покупця;
5. Банк покупця направляє в банк постачальника платіжну вимогу-доручення, банк постачальника зараховує кошти на рахунок постачальника та повідомляє його про надходження коштів на рахунок разом з випискою з рахунку.

Платіжні вимоги-доручення — це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин: 1. вимога підприємства-постачальника до підприємства-покупця сплатити вартість товару, виконаних робіт, послуг та 2. доручення покупця (платника грошових коштів) банку, який його обслуговує, переказати належну суму коштів з його рахунку на рахунок постачальника. [1]

Далі розглянемо розрахунок з використанням чеків.

Розрахунковий чек- документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів. [2]

Розрахунок чеком здійснюється за такою схемою:

1. Постачальник передає товар покупцеві;
2. Покупець передає чек постачальнику;
3. Постачальник передає чек у свій банк;
4. Банк постачальника направляє чек для оплати в банк покупця;
5. банк платника списує кошти з рахунка покупця товару та повідомляє платника про списання коштів;
6. Банк платника переказує банку постачальника відповідні кошти;
7. Банк постачальника зараховує кошти на рахунок постачальника та повідомляє постачальника про зарахування коштів на його рахунок.

Наступний різновид безготівкового розрахунку- це акредитив. Це договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.[3]

Акредитиви можуть бути:

- Покритими та непокритими
- Відкличними та безвідкличними.

Безвідкличний відрізняється від відкличного тим, що той може бути анульований або змінений лише за згодою бенефіціара та банка-емітента.

Покритий відрізняється від непокритого тим, що за першого кошти платника одразу бронюються у повній сумі на окремому рахунку. В той час, як у непокритому у випадку відсутності коштів, банком гарантується кредит.

Схема здійснення розрахунків із використанням акредитивів:

1. Покупець, доручає банку, що його обслуговує, відкрити акредитив;
2. Банк покупця відкриває акредитив та повідомляє його про відкриття;
3. Банк покупця сповіщає банк постачальника про відкриття акредитива постачальнику на вказану суму;
4. Банк постачальника повідомляє постачальника про відкриття акредитива;
5. Відбувається відвантаження товару;
6. Покупець сповіщає банк про виконання умови акредитива;

7. Банк покупця переказує банку постачальника суму коштів з акредитива;
8. Банк постачальника зараховує кошти на рахунок постачальника та сповіщає про це свого клієнта.

Наступний вид розрахунку- розрахунок з використання векселів. Вексель- цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). [4]

Розрахунки з використанням векселя відбуваються наступним чином:

1. Постачання товару, послуги або продукту;
2. Акцепт векселя в банк покупця;
3. Платіжне доручення банку постачальника на оплату цього векселя;
4. Облік векселя постачальника у межах облікової ставки;
5. Пред'явлення векселя до оплати у вказаний строк та отримання платежу.

І останнім видом безготівкового розрахунку виступає інкасове доручення. Це документ, відповідно до якого банк (банк-емітент) за дорученням клієнта здійснює за рахунок клієнта дії щодо одержання від платника платежу та (або) акцепту платежу.[3]

Організація безготівкових розрахунків відбувається на підставі дев'яти принципів:

1. Власні та залучені грошові кошти всіх суб'єктів господарювання підлягають обов'язковому зберіганню на поточних та інших рахунках в банківських установах.
2. Безготівкові розрахунки між підприємствами та фізичними особами відбуваються через банки шляхом перерахування коштів із поточних рахунків платників на поточні рахунки одержувачів коштів.
3. Розрахунки з постачальниками за товарно, послуги або роботи проводяться, як правило, після надання послуг. Іноді застосовується і попередня оплата.
4. Списання коштів з рахунків банками відбувається тільки за розпорядженням власників коштів. Крім випадків, у яких безспірне стягнення коштів

передбачене законом України, а також за рішенням суду, арбітражного суду та виконавчими приписами нотаріусів.

5. Доручення підприємств на перерахування коштів приймаються банками до виконання тільки в межах наявних коштів на їх рахунках або за рахунок платіжного кредиту банку.
6. Зарахування коштів на рахунок одержувача відбувається після списання відповідних грошових сум із рахунків платника.
7. Банк здійснює розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів на договірній основі і виконує їх розпорядження щодо перерахування коштів із рахунків.
8. Підприємства можуть самостійно обирати форми розрахунків та мають їх вказати при укладенні між собою договору.
9. Взаємні претензії за розрахунками між платником та одержувачем коштів розглядаються сторонами в претензійно-позовному порядку без участі банку.[5]

Безготівкові операції розподіляються таким чином:

- операції переказу коштів з картки на картку (P2P перекази);
- операції з оплати товарів/послуг у мережі Інтернет;
- операції переказу коштів з картки на банківський рахунок у мережі Інтернет (наприклад, поповнення депозитів, погашення кредитів, тощо);
- розрахунки з використанням платіжних терміналів;
- безготівкові операції у банкоматах та ПТКС.

1.3 Новітні види безготівкових розрахунків

За останні кілька десятиліть банківська справа, ймовірно, змінилася більше, ніж за попередні два століття, і багато в чому це можна пояснити появою Інтернету та повсюдністю цифрових технологій.

Безготівкові розрахунки за останні десятиліття стали невід'ємною частиною розрахунків більшості населення як юридичних, так і фізичних осіб. Збільшення попиту на безготівкові розрахунки призвело до винайдення нових технологій та методів безготівкових оплат. Наразі існує поняття не тільки безготівкових розрахунків, а й з'явилося поняття електронні гроші. Електронні гроші - одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі.[23]

Поняття електронних грошей науковці трактують по-різному. Так, за Стельмахом В.С, електронні гроші – це умовна назва грошових засобів, що використовується їх власниками в електронній системі банківських послуг, для безготівкових платежів і розрахунків через СЕП (система електронних платежів). [24] Кравчук В, пояснює електронні гроші, як різновид так званих «фідуціарних» грошей (фідуціарні гроші —вид грошей, цінність яких походить не від власної вартості, а від державного наказу використання їх як засобу платежу). Електронні гроші – зобов'язання емітента, випущені з метою розрахунків, але при цьому не мають власної внутрішньої вартості. [25] Савлук М. І розкриває поняття електронних грошей, як різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютера і здійснюють рух автоматично з допомогою комп'ютерних систем за безпосереднім розпорядженням власників поточних рахунків. [26]

Види електронних грошей:

1. за формою:

- a. network-based- лише інформація всередині комп'ютерних мереж;
- b. card-based- додаткова прив'язка до платіжно-ідентифікаційних смарт-карток;

2. за анонімністю:

- а. персоналізовані – з обов’язковою персоніфікацією користувача;
- б. анонімні – без персоніфікації користувача;

3. за рівнем емітента:

- а. фіатні або фідучіарні гроші (flat money) – гроші, які включені в фінансову систему країни як окрема платіжна підсистема, представлені в національній валюті;
- б. приватна валюта (private currency) – електронні гроші, які являють собою окрему приватну валюту.

В Україні здійснювати випуск електронних грошей мають право 23 банки, серед яких: Альфа-Банк, Ощадбанк, Перший Інвестиційний Банк, Банк Восток, ТАСКОМБАНК, Перший Український Міжнародний Банк, ПриватБанк, Банк Південний, Кри, Альпарі Банк, УКРГАЗБАНК, Банк Січ, Правекс-Банк, КредоБанк, УніверсалБанк, МегаБанк, Айбокс Банк, Конкорд, Ідея Банк та Банк Альянс. Небанківські фінансові установи України наразі не мають права випуску електронних грошей.

Особливістю українських електронних грошей є те, що їх емітентом може бути тільки банк резидент, тому такі системи, як PayPal, WebMoney та інші не можуть безпосередньо бути емітентами електронних грошей.

Серед українських платіжних систем, в яких емітуються електронні гроші, найбільш поширені такі: Maxi, Global Money, Простір (НСМЕП), електронні гаманці на картах Visa, MasterCard.

Так в Україні за останні роки розвинулися нові види безготівкових розрахунків за рахунок діджиталізації технологій.

З’явилися такі види розрахунків як:

- мобільний банкінг;
- інтернет перекази;
- використання мобільних гаманців;
- та інші.

Мобільний банкінг – це послуга, що надається банком або іншою фінансовою установою, яка дозволяє своїм клієнтам дистанційно проводити різні види фінансових операцій за допомогою мобільного пристрою. Першим видом мобільного банкінгу був SMS-банкінг. Хоча SMS-банкінг пропонував доволі обмежені послуги, проте можливо були надіслати запит на баланс чи підтвердити велику транзакцію за допомогою повідомлень.

З появою Інтернету та протоколом бездротових додатків (WAP), мобільний банкінг просунувся в своїх технологіях і для цього почали використовуватися додатки на смартфонах. Кожен банк надає власний додаток для мобільного банкінгу для різних мобільних платформ, як Android, Windows або iOS. В Україні мобільний банкінг наявний майже в усіх банках країни, ПриватБанк, Ощадбанк, АльфаБанк та інші. У 2017 році в Україні з'явився перший нео-банк. Monobank, самостійний мобайл-продукт Універсал Банку зі своїм окремим брендом і умовами. Продукт передбачає обслуговування без відділень, майже всі послуги надаються за допомогою мобільного застосунку. [18]

Мобільний гаманець - це новий спосіб переносити готівку в цифровому форматі. Це можливо завдяки зв'язуванню даних своєї кредитної чи дебетової картки в мобільному пристрої з програмою мобільного гаманця. Замість оплати фізичною пластиковою картою, мобільний гаманець надає можливість розплачуватися за допомогою смартфона, планшета або смарт-годинника. Для того, аби завантажити гроші в гаманець, необхідно прив'язати обліковий запис фізичної особи до цифрового гаманця. Найбільш популярними є PayPal, Apple Pay, Google Pay та Samsung Pay.

Інтернет-банкінг, онлайн-банкінг, електронний банкінг або віртуальний банкінг - це система електронних платежів, яка дає змогу клієнтам банку чи іншим фінансовим установам здійснювати низку фінансових операцій через веб-сайт фінансової установи. Електронний банкінг полегшує фінансові операції між двома сторонами. Інтернет відіграв значну роль у появі нових варіантах, які можна було б використовувати для онлайн-комерції. Оскільки перехід до онлайн-покупок продовжує прискорюватися, електронні методи оплати змушують зацікавлені

сторони переглянути свої стратегії та впровадити можливість оплати товарів онлайн.

Переваги інтернет-банкінгу:

- Управління карткою 24/7. Доступ до інтернету та наявність поруч смартфона або комп'ютера дає змогу в будь-який момент перевірити баланс, оплатити товар або послугу;
- Швидкість виконання операцій. Можливість здійснення грошових переказів усього за декілька хвилин;
- Самостійність в оплаті послуг. Практично всі послуги можна оплатити через інтернет банкінг: оплата комунальних послуг, поповнення мобільного телефону, сплата штрафів та податків;
- Мінімальна комісія при оплаті. Комісія в інтернет банкінгу значна менша ніж у терміналах чи у відділеннях.

Також останні декілька років з'явилася оплата за допомогою QR-платежів. Ця альтернатива оплати швидка, зручна та безпечна. Все, що потрібно зробити, це відкрити додаток певного банку та відсканувати QR-код закладу та підтвердити оплату. Таку систему оплати впроваджують у закладах харчування, що полегшує та пришвидшує оплату.

Використання сторонніх сервісів і додатків, таких як PayPal, і віртуальних кредитних карток, як Apple Pay, для онлайн-покупок, стане лише популярнішим, коли молоді покоління, що володіють технологіями, стануть дорослими. Проте все ще існує відсоток місць, де оплата безготівковими розрахунками залишається неможливою.

Розділ 2

Практика безготівкового грошового обороту в Україні

2.1 Динаміка змін безготівкових розрахунків за 2008-2020 р.

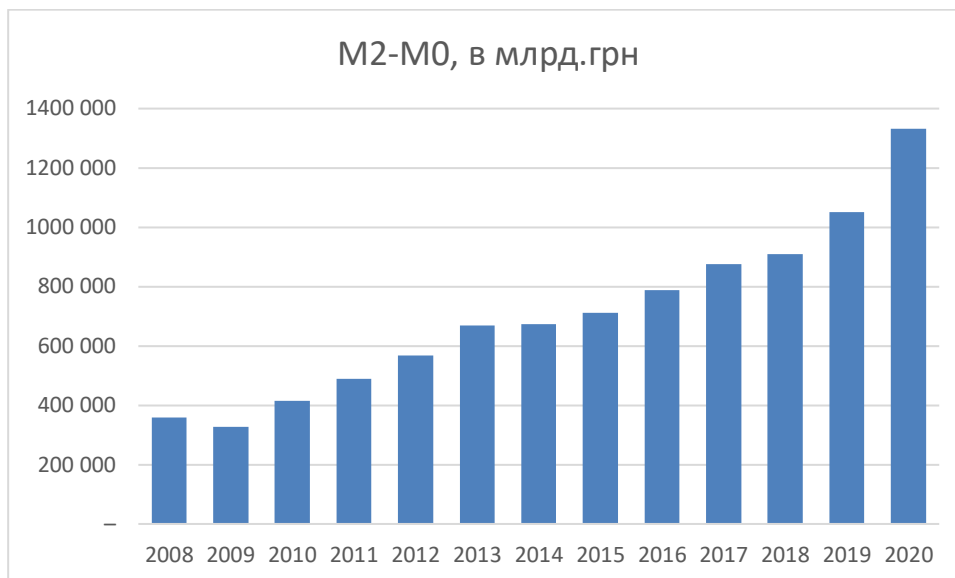
Вплив безготівкових розрахунків на показники розвитку економіки України мають тенденцію до змін. Визначення напрямку змін є важливою складовою даного дослідження для того аби визначити напрямки вдосконалення системи безготівкових розрахунків на власному досвіді та досвіді держав, які розвинули в своїх системі безготівкові розрахунки на високому рівні.

Ринок безготівкових розрахунків в Україні розвивається дуже стрімко. Даний процес відбувається не тільки завдяки тому, що банки інвестують в нові технології, сервіси та платіжні інструменти, але, й також завдяки пересічним користувачам цих послуг, які надають перевагу доступності, зручності, надійності та безпечності безготівкових платежів.

Пандемія коронавірусу у 2020 році призвела до переходу на безконтактні платежі, зростання проникнення електронних гаманців і більш широкого застосування автоматизації платежів. Відмова від готівки була в планах НБУ та міністерства фінансів вже багато років, проте потужний імпульс цьому процесу сприяла епідемія.

Для визначення безготівкових коштів в загальній грошовій масі країни, розраховуємо різницю між $M2$ та $M0$, де $M2$ - грошовий агрегат $M1$ (грошовий агрегат $M0$ та переказні депозити в національній валюті) і переказні депозити в іноземній валюті та інші депозити, а $M0$ - готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями.

Рисунок 2.1- Безготівкові кошти в Україні (M2-M0), в млрд.грн



Джерело: складено автором на основі даних [8]

З 2008 року кількість безготівкових коштів збільшилася майже в 4 рази, з 358 мільярдів гривень у 2008 році до 1 331 мільярдів у 2020.

Розглянемо відносний приріст безготівкових коштів (M2-M0) за період 2008-2020 рр.

Рисунок 2.2- Відносний приріст безготівкових коштів

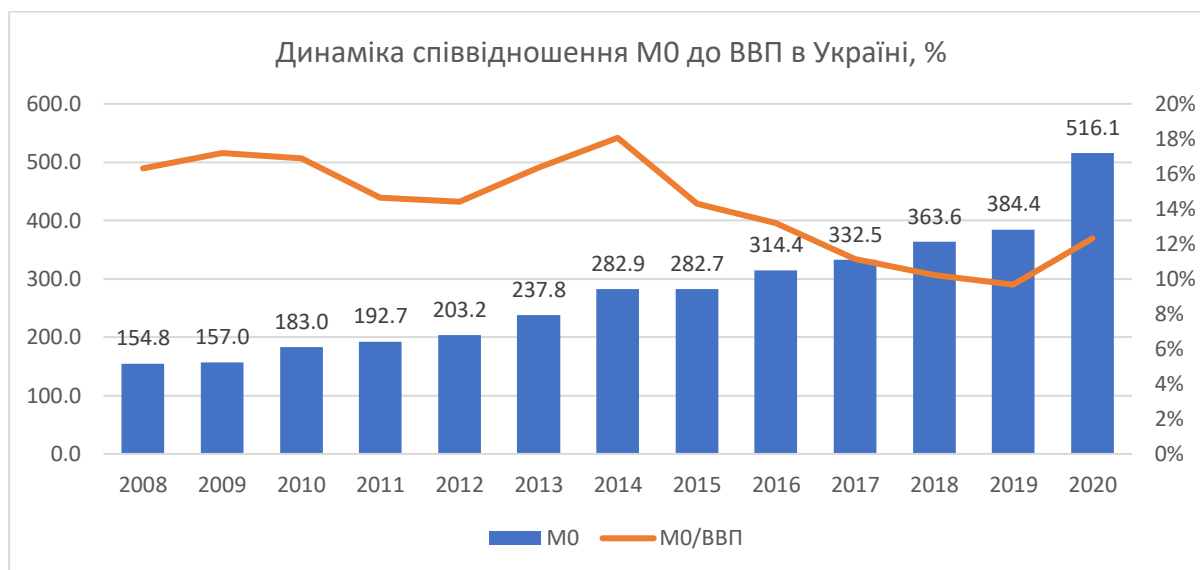


Джерело: складено автором на основі даних [8]

Відносний приріст на рисунку 2.2 показує відсоткову зміну безготівкових коштів в структурі грошової маси. Це дає змогу побачити, що з 2009 року в країні постійно відбувалося зростання безготівкових коштів в середньому на 14%

щорічно. На початку зростання відбувалося швидше, бо тоді тільки розпочався розвиток безготівкових коштів. І також, бачимо, що у 2020 році безготівка зросла майже на 30%. Таке різке зростання пов'язане з пандемією коронавірусу. Безготівкові кошти зручніші та простіші у використанні, а також «гігієнічніші». Також в період локдауну, електронна комерція розвивалася дуже стрімко, а це в свою чергу впливає і на оплату безготівковими розрахунками, що в свою чергу зумовило такий ріст. Важливим також є співвідношення готівки до номінального ВВП, дані наведені на рисунку 2.3. Можемо побачити, що з 2016 року із запровадженням програми «Cashless есопому» відбувається зростання готівки на 11-15% щорічно. Зменшення співвідношення М0 до ВВП залежить як від зростання ВВП, так і від зменшення готівкових розрахунків. Отже, збільшення готівкових коштів в натуральному вигляді не відповідає тому, що готівкові кошти в структурі грошової маси збільшуються. Про зменшення готівкових коштів свідчить співвідношення даних коштів.

Рисунок 2.3 - Динаміка співвідношення М0 до ВВП в Україні, %



Джерело: складено автором на основі даних [7] [8]

Як бачимо на графіку, відбувається зростання грошової маси М0, проте співвідношення готівки до номінального ВВП зменшується. Це свідчить про зростання безготівкових грошей. Зниження рівня використання готівки сприяє росту економіки, підвищує рівень прозорості та спонукає до активного розвитку

сучасних сервісів та технологій. Національний Банк України має на меті досягти співвідношення готівкової маси (M0) до ВВП в розмірі 7,5% у 2025 році.

У світі спостерігається тенденція до зниження рівня використання готівки. Це сприяє росту економіки, підвищує рівень прозорості та спонукає до активного розвитку сучасних сервісів та технологій. Чим менше готівки знаходиться в обороті, тим складніші умови для існування тіньового бізнесу.

У 2015 році в Україні відбувся ріст номінального ВВП, проте об'єм агрегату M0 практично не змінився. Факторами цього є відмова населення від готівкової гривні з конвертацією коштів в готівковий долар, а також дезінтеграція з системи готівкового обігу Донецької та Луганської областей, що призвело до скорочення M0 на 80 млрд. гривень.

Рівень готівки залежить від наступних факторів:

- рівень розвитку економіки та рівень розвитку безготівкових платежів - частка тіньового сектору
- рівень проникнення термінальної мережі
- рівень культури в країні, рівень грамотності населення та її мотивація.

Розглянемо кількість розрахунків з платіжними картками за період 2008-2020 роки, діаграма наведена нижче.

Рисунок 2.4- Кількість операцій з платіжними картками в Україні 2008-2020, в млн.штук

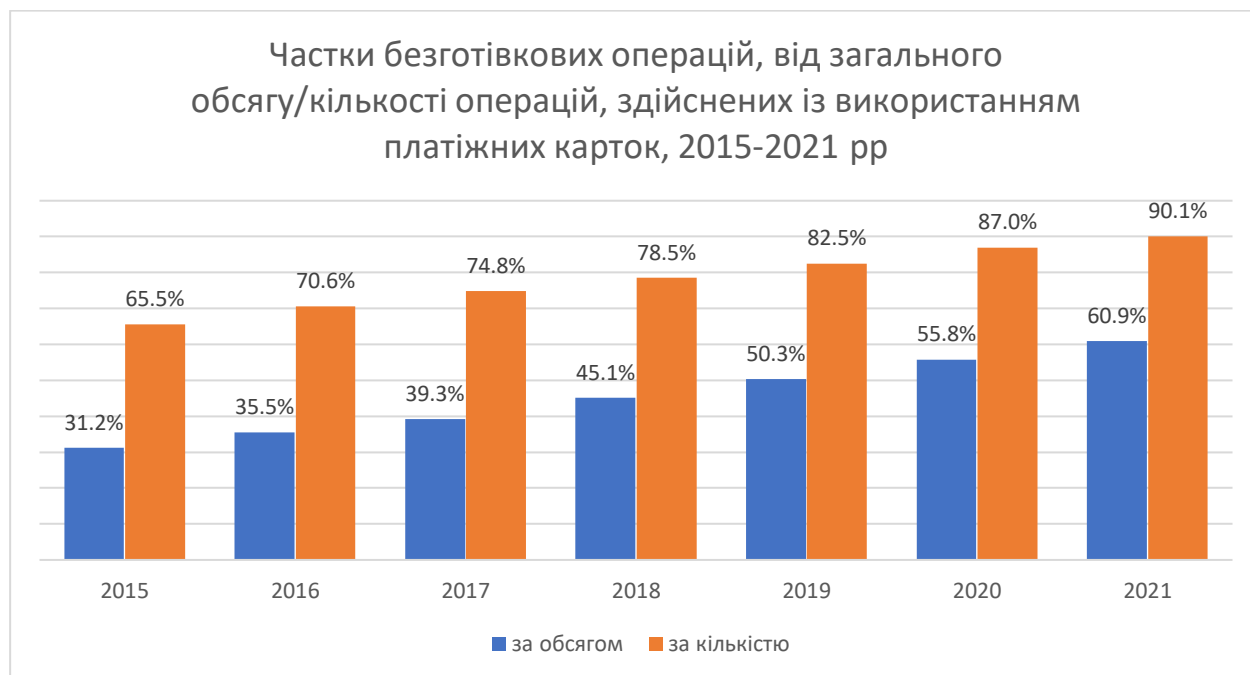


Джерело: складено автором на основі даних [17]

За період 2008-2020 роки кількість операцій збільшилась майже вдесятеро. Платіжна інфраструктура протягом дев'яти місяців 2020 року продовжувала стабільно зростати. Кількість суб'єктів господарювання, які приймають платіжні картки, за цей період зросла на 31,7% – до майже 316,4 тисяч. З початку 2020 року кількість торговельних POS-терміналів також зросла – на 7,9% до 360,4 тис. од.. Та понад 85% від усіх торговельних POS-терміналів забезпечують безконтактну оплату.

Операції з використанням платіжних карток поділяються на безготівкові платежі та отримання готівки. За останні роки відбувається тенденція до збільшення частки безготівкових операцій, дані зазначені на рисунку нижче.

Рисунок 2.5- Частки безготівкових операцій, від загального обсягу/кількості операцій, здійснених із використанням платіжних карток, 2015-2021 рр.



Джерело: складено автором на основі даних [8]

З діаграми, що зображена згори, можна побачити, що у 2021 році 9 з 10 операцій були безготівковими. Частки безготівкових операцій за 6 років збільшилися майже на 30% як за кількістю операцій (з 65,5% до 90,1%), так і за обсягом (з 31,2% до 60,9%).

Розглянемо, як відбувається розподіл безготівкових операцій з використанням платіжних карток за період з 2015-2021 роки.

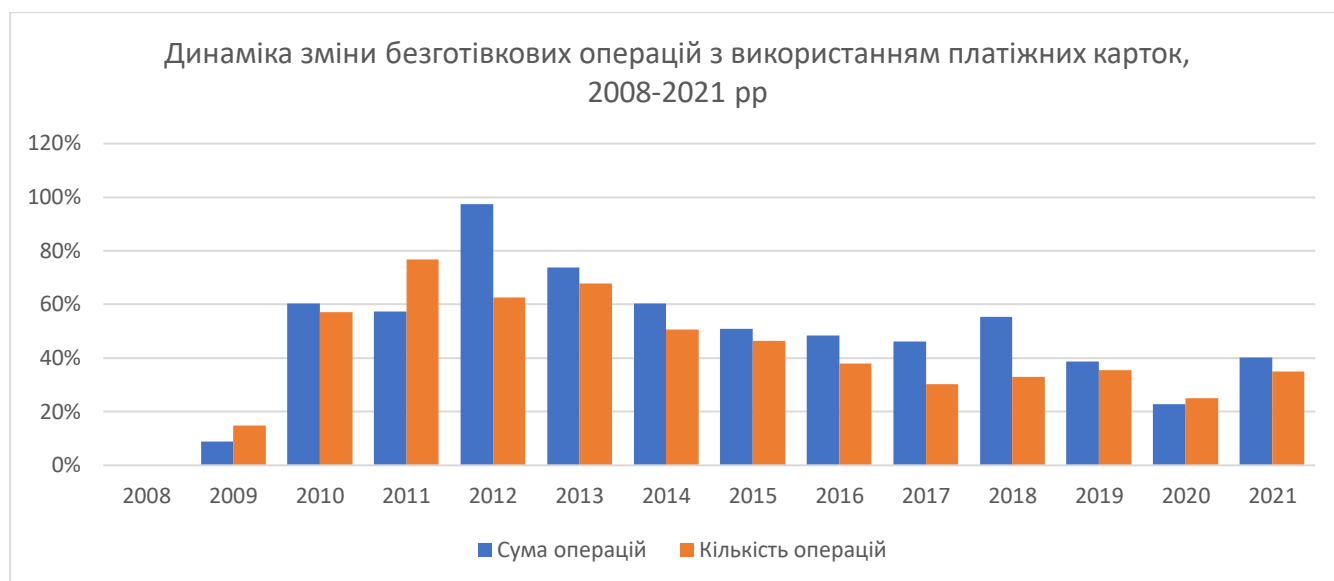
Таблиця 2.1 - Розподіл безготівкових операцій з використанням платіжних карток, 2008-2021 рр.

	Сума операцій, млрд.грн	Кількість операцій, млн.шт
2008	16,9	67,0
2009	18,4	77,0
2010	29,5	121,0
2011	46,4	214,0
2012	91,6	348,0
2013	159,1	584,0
2014	255,2	879,2
2015	384,8	1287,0
2016	571,3	1775,0
2017	835,0	2310,7
2018	1297,0	3073,0
2019	1798,3	4167,1
2020	2208,7	5211,2
2021	3099,1	7039,9

Джерело: складено автором на основі даних [8]

У період з 2008 року сума безготівкових операцій збільшилася майже в 200 разів, а кількість операція за цей період збільшилася трохи більше ніж в 100 разів.

Рисунок 2.5 - Динаміка зміни безготівкових операцій з використанням платіжних карток, 2008-2021 рр



Джерело: складено автором на основі даних [8]

На діаграмі зазначено динаміку зміни безготівкових операцій у період з 2008–2021 роки. Можна побачити, що за увесь час відбувалося щорічне зростання за сумою операцій приблизно на 50%, та за кількістю операцій на 40% щорічно.

Розрахунки безготівкових операцій з використанням карток здійснюються за такими напрямками:

- перекази з карти на карту;
- операції з оплати товарів/послуг у мережі інтернет;
- переказ коштів з картки на банківський рахунок у мережі інтернет;
- розрахунки з використанням платіжних терміналів;
- операції у пристроях самообслуговування.

У 2021 році найбільша частка припала на категорію переказ картки на картку и становила 43,6% або 1 352 млрд.грн у грошовому еквіваленті. Другою найбільшою часткою становили розрахунки з використанням платіжних терміналів, їх частка дорівнювала 28,4% або 878,7 млрд.грн. Операції з оплати товарів у інтернеті становили 23,3% (721,3 млрд.грн), переказ коштів з картки на банківський рахунок припало 3,8% (118,6 млрд.грн), операції у пристроях самообслуговування є найменшою категорією і становлять лише 0,9% (28,5 млрд.грн).

Важливим також є розширення платіжної інфраструктури, а саме збільшення кількості пунктів надання послуг, які приймають платіжні картки. Так за даними НБУ з початку 2021 року кількість пунктів зросла на 13,7% – до 371,6 тис, кількість торговельних POS-терміналів – на 13,7% – до 426,5 тис.

Потужним драйвером безготівкових платежів у країні є проекти smart city — впровадження безготівкової оплати в міській інфраструктурі та сфері дозвілля. Проект smart city було запроваджено у червні 2015 року в Києві. Завдяки співпраці Mastercard, Ощадбанку та Київського метрополітену Київ став п'ятим містом у світі (після Лондона, Санкт-Петербурга, Чикаго і Бухареста), де сплатити за проїзд на турнікеті стало можливим за допомогою банківської картки. Загалом Mastercard реалізував в Україні вже понад 40 Smart City проектів.

Розвиток безготівкової економіки залежить від динаміки розвитку платіжних систем. Платіжні системи є інноваційним механізмом переказу коштів між банками та інституційними суб'єктами за товари і послуги, альтернативи якому в глобалізованому світі немає. Прискорення економічних процесів відбувається за рахунок використання універсальних систем міжнародних платежів без територіальних кордонів. Найбільшими міжнародними картковими платіжними системами, є "Visa" (частка випущених платіжних карт у їх загальному обсязі становить 42,5 %) та "MasterCard" (26,6 %).

Розглянемо кількість платіжних терміналів на території України у 2018-2021 роках, дані наведені у таблиці нижче.

Таблиця 2.2 - Кількість POS-терміналів в Україні за 2018-2021 роки

31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021
297 266	348 547	386 145	426 532

Джерело: складено автором на основі даних [8]

Хоча в Україні і з 2018 по 2021 рік спостерігався приріст POS-терміналів в Україні на 129,25 тис.од. (або на 43,5%), але цього росту все ще не достатньо, порівнюючи з Польщею, де лише за 2 квартал 2020 року їх кількість становила 907 тис.од. У 2021 році продовжилася стала тенденція до розширення платіжної

інфраструктури. Кількість торговельних POS-терміналів зросла на 13,7% – до 426,5 тис., із них 92,3% забезпечують можливість здійснення безконтактної оплати.

Дослідивши динаміку розвитку безготівкових операцій в Україні за період 2008-2021 років, можна сказати, що безготівкові операції за останні 13 років зростали стрімко, як за кількістю операцій, так і за сумою. Платіжна інфраструктура також розвивається і стає більш доступною за рахунок збільшення POS-терміналів та збільшення кількості карток у населення.

2.2 Вплив безготівкових розрахунків на розвиток української економіки

В Україні була запроваджена програма під назвою «Cashless economy» у 2016 році. Національний банк послідовно проводить політику, спрямовану на збільшення частки безготівкових розрахунків в структурі грошової маси в країні. Дорожня карта розвитку безготівкової економіки до 2025 року, яка передбачає поступовий перехід України до «Cashless economy» завдяки стимулюванню витрат у безготівковій формі, розвитку інфраструктури безготівкових платежів, а також зниженню використання готівки та забезпеченню сталості платіжної інфраструктури.

Для переведення країни у безготівкові розрахунки, необхідно єдина комплексна програми, яка об'єднуватиме Національний банк з іншими державними органами для якісної реалізації даного проекту. Це стало можливим завдяки проекту «Cashless economy».

НБУ співпрацює з іншими державними органами, а саме

- з Міністерством економічного розвитку – для запровадження м'якого регулювання при здійсненні безготівкових розрахунків у всіх закладах торговельних мереж;
- з Міністерством охорони здоров'я – для змоги запровадження безготівкової оплати у медичних закладах;

- з Міністерством культури – для встановлення cashless- інфраструктури на об'єктах культурної та історичної спадщини, а також під час масових культурних заходів.

Розвиток безготівкової економіки в Україні є вигідним для усіх учасників грошових відносин. В таблиці 2.2 наведено учасників та переваги від безготівкових розрахунків для них.

Таблиця 2.3- Переваги безготівкових розрахунків

Учасники		Переваги
Держава		• Підвищення бази оподаткування • Зменшення тіньової економіки • Скорочення витрат на обслуговування грошового обігу та друку банкнот • Монетизація пілг
Комерційний сектор	Банки	• Скорочення операційних витрат на послуги з інкасації, касирів • Знання свого клієнта: розширення клієнтської бази шляхом використання додаткових переваг, рекламних акцій (cross-sales, co-brand, cash-back, rewards) • Зростання комісійного доходу, ліквідності
	Торговці	• Збільшення середнього чеку • Підвищення захисту від шахрайств • Пропозиція нових сервісів та послуг
Громадяни		• Зручність у використанні • Доступ до додаткових сервісів та можливостей • Підвищення захисту від шахрайств

Джерело: складено автором на основі даних [14].

Проте, не дивлячись на переваги від переходу до безготівкових розрахунків, існує ряд недоліків, які виокремили для себе фізичні та юридичні особи, а також торговельні мережі. Дані недоліки варто передбачити та запобігти шляхом якісною та вчасною комунікацією.

Серед недоліків:

- Небажання переплачувати при безготівковій оплаті на противагу готівковим розрахункам
- Страх щодо поширення особистих даних при розрахунках картками
- Страх кіберзлочинності
- Відсутність довіри до банківської системи
- Відсутність 100% можливості використання карток при оплаті

Серед заперечень від торговельних мереж:

- Уникнення сплати податків;
- Вартість безготівкових транзакцій вища за готівкові;
- Низький розвиток інфраструктури, незручність або неможливість використання.

Для збільшення частки безготівкових розрахунків необхідно вплинути на населення через такі канали, як фінансова грамотність та мотивація. Підвищення фінансової грамотності важливе для усіх категорій населення, проте найбільш цього потребує населення віком старше 50 років. Адже ця категорія людей найбільше недовіряє банківським системам через це не бажає отримувати пенсії на картки. Дана категорія використовує картки для зняття готівки в банкоматах. Другим каналом є мотивація населення. Мотивація можлива за трьома напрямками: фінансова мотивація, зручність та штрафи. До фінансової мотивації відносяться програми фінансового заохочення, податкові пільги та cashback (повернення частини коштів за покупки). Зручність являє собою сучасні та доступні методи оплати та відкриття рахунків, як єдиний стандарт платежу. Мотивація штрафами передбачає комісію за зняття коштів та штрафи за відмову використання POS (платіжний термінал)

Збільшення частки безготівкових розрахунків сприяє зменшенню частки тіньової економіки та збільшення надходжень до Державного бюджету, тобто безготівковий платіж сприяє збору податків урядом. Безготівкові розрахунки покращують фінансовий баланс уряду, і більше надходжень можна використовувати для політики сприяння зростанню, тим самим посилюючи економічне зростання.

Чим більше розвинений cashless, тим менше можливостей для безконтрольної діяльності. Майже чверть економіки країни знаходиться в тіні. Збільшення частки безготівкових розрахунків призведе до здійснення розрахунків в межах системи та можливості їх контролювати, а отже до прозорості економіки в цілому.

Розвиток ринку платіжних карток напряму впливає на легалізацію доходів і витрат. Високий рівень тіньової економіки в країні та низький рівень довіри до банків забезпечує попит на готівку. Для зменшення попиту на готівку на підвищення його на безготівкові розрахунки варто зменшувати рівень тіньової економіки. Рівень тіньової економіки на безготівкові розрахунки прямопропорційно впливають одне на одного. НБУ зазначає: «Збільшення обсягу безготівкових розрахунків на 5% протягом наступних п'яти років забезпечить виведення з тіні до 10% економіки України».

Рисунок 2.5- Рівень тіньової економіки в Україні за 2012-2021 рр.



Джерело: складено автором на основі даних [9].

Рівень тіньової економіки в Україні за 2012-2021 роки, наведений в діаграмі вище. Державний бюджет не використовується як основний фактор детінізації

економіки. Вагомий об'єм тіньових операцій здійснюються саме через готівкові кошти. Високий рівень тіньової економіки негативно впливає на державний бюджет, адже виникає його дефіцит. Упродовж останніх семи років рівень тіньової економіки зменшився із 43% до 31% ВВП, в той час як кількість безготівкових операцій зростала. Дані зміни підтверджують прямий зв'язок тіньової економіки з кількістю готівки в державі. Звіт аудиторсько-консалтингової компанії Ernst&Young ствердив, що збільшення карткових платежів на 1% від ВВП сприятиме зменшенню рівня тіньової економіки країни на 0,037% в середньому. І хоча це зменшення не є суттєвим, проте все одно сприятиме покращенню економіки в країні. Оскільки з другого розділу, можна побачити що відбувається щорічне зростання в середньому на 40-45%, що зменшує рівень тіньової економіки на 1,5-2 % щорічно. Так на таблиці 2.4, можна побачити як збільшення кількості операцій впливає на зменшення рівня тіньової економіки в Україні.

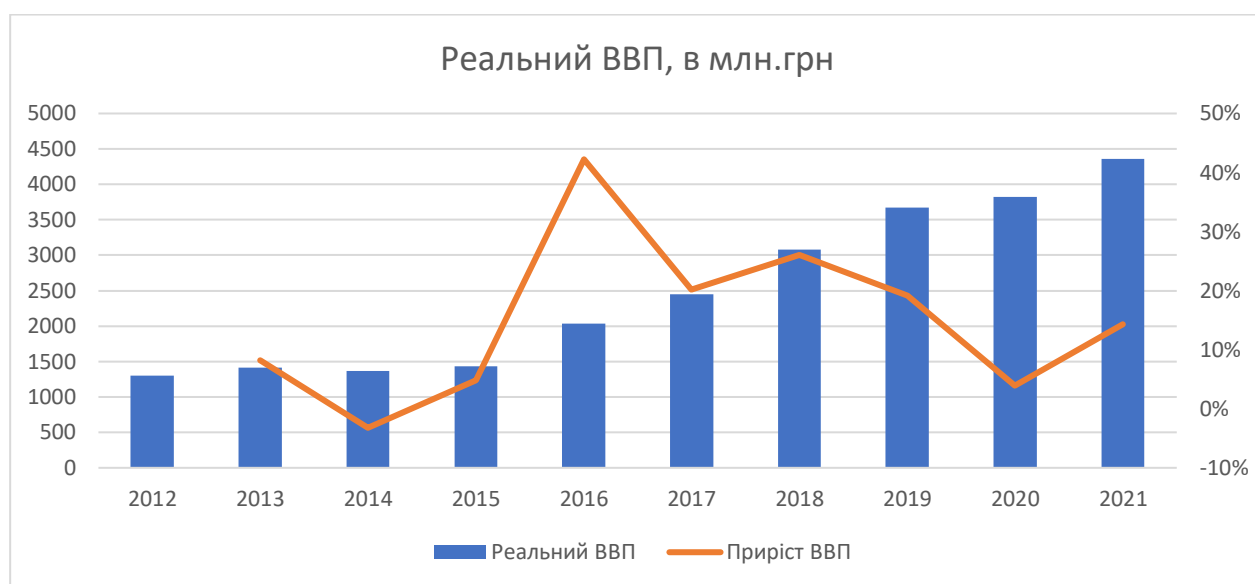
Таблиця 2.4- Зменшення рівня тіньової економіки від зростання кількості операцій платіжними картками.

	Приріст к-сті операцій	Зменшення р-ня тіньової ек-ки
2009	15%	0,6%
2010	57%	2,1%
2011	77%	2,8%
2012	63%	2,3%
2013	68%	2,5%
2014	51%	1,9%
2015	46%	1,7%
2016	38%	1,4%
2017	30%	1,1%
2018	33%	1,2%
2019	36%	1,3%
2020	25%	0,9%
2021	35%	1,3%

Джерело: складено автором на основі даних [8].

Також безготівкові розрахунки сприяють збільшенню ВВП, вони стимулюють витрати споживачів. Компанія Ernst&Young дослідила, що зростання електронних платежів на 1% може стимулювати збільшення споживчих витрат у державі. Це становить в середньому - 104 млрд доларів на рік. Загалом, якщо фактори росту залишаться незмінними, то використання платіжних карток сприятиме збільшенню ВВП України в середньому на 0,04% на рік.

Рисунок 2.6- Реальний ВВП в Україні за 2012-2021 рр, в млрд. грн.



Джерело: складено автором на основі даних [7].

Виходячи з діаграми, що зображена згори, частка від збільшення використання платіжних карток становить 0,23% в середньому від загального приросту ВВП за рік.

Третім сектором, на який впливають безготівкові розрахунки - є банківський сектор. Вплив на банки відбувається за рахунок підвищення їх капіталізації і спроможності виступати фінансовими посередниками. Додатком до цього є кошти, накопичені на рахунках. Вони дозволяють банкам надавати доступні кредити бізнесу, що в свою чергу сприяє зростанню виробництва товарів та послуг і зміцненню національної валюти.

Важливою перевагою безготівкової форми розрахунки для економіки є можливість збільшення вартості національної валюти. При перенесенні більшості

розрахунків у безготівковий вид, відбуватиметься зменшення необхідності у готівці, а отже надлишок готівки буде виводитись з обороту, таким чином, збільшуючи вартість валюти.

Безготівкові розрахунки також сприяють розвитку технологій та фінансової інклюзії. Це не менш вагомий аргумент, ніж вплив на зменшення корупції, ріст ВВП і стабільність банківського сектору. В Україні більше третини населення лишаються за межами фінансової системи. Підвищення рівня фінансової інклюзії є важливим напрямком для держави загалом. Оскільки даний процес залучає усі верстви населення до економічної системи, що у результаті сприяє зростанню економіки через мобілізацію заощаджень населення, інвестування у розвиток економіки держави, диверсифікацію фінансової системи. Важливою для провайдерів фінансових послуг, бо збільшує кількість споживачів фінансових послуг. Та для споживачів, вони можуть ефективніше та зручніше використовувати сучасні фінансові послуги, підвищуючи особистий добробут. Фінансова інклюзія сприяє підвищенню та стабілізації доходів, ефективнішому управлінню активами, зменшенню вразливості від економічних криз.

Інноваційна роль у формуванні безготівкової економіки належить фінансово-технологічним компаніям (Fintech). Згідно із стратегією розвитку фінтеху України до 2025 року від Нацбанку, в українців виховуватимуть звичку платити безготівково. Сьогодні відбувається стрімкий розвиток фінансово-технологічних компаній, що розробляють технологічні проекти в сфері фінансів, зокрема в банківській системі. Перш за все, акцент на зручності. В свою чергу зручність використання безготівкових розрахунків сприятиме розвитку технологій та встановлення терміналів для оплати. Ефект зручності свого часу дав поштовх і стрімкому розвитку мобільного банкінгу. Понад 60% покоління Z обирають винятково онлайн-розрахунки.

Збільшення обсягів безготівкових розрахунків сприяє швидшій адаптації цифрових технологій, що в свою чергу відкривають перед українськими підприємствами можливість оптимізувати свої бізнес-процеси за допомогою

скорочення витрат на операційну діяльність, зменшення собівартості товарів та послуг та підвищення продуктивності праці найманих працівників.

Розвиток безготівкових розрахунків звичайно має і певні негативні наслідки, серед яких:

- Зростання ризиків кібератак (багато видів шахрайства з банківськими картками та банкоматами: скіммінг, фішинг, створення підроблених Інтернет-ресурсів, вірусні крадіжки даних про реквізити картки тощо)
- Повний контроль з боку фінансових інституцій над економічним та суспільним життям населення (банки мають доступ до повної інформації про клієнтів та мають можливість контролювати їх фінансові потоки).

Отже, безготівкові розрахунки впливають на розвиток країни позитивно, хоч і звісно мають певні негативні наслідки. Проте, зменшення тіньової економіки, покращує інфраструктуру економічного сектору, сектору охорони здоров'я та сектору культури, а також стимулює зростання ВВП. Негативні наслідки можуть бути усунені шляхом вдосконалення систем захисту платіжних карток та гаманців.

Розділ 3

Порівняння та напрями вдосконалення безготівкового грошового обороту в Україні

3.1 Порівняльна оцінка безготівкового грошового обороту в Україні та інших країнах Європи

У наші дні все більше і більше країн впроваджують безготівкові платежі, які включають покупки кредитними картками, безконтактні платежі, програми для мобільного банкінгу та цифрові опції, такі як Apple Pay, Google Pay, Pay Pal та інші.

Порівняння розвитку безготівкового грошового обороту в Україні з іншими країнами дасть змогу побачити недоліки та напрями для вдосконалення даної системи, або, навпаки, покаже перевагу українських безготівкових розрахунків над розрахунками інших країн. Для порівняння безготівкового обороту України з іншими країнами було обрано дві наступні, Польща, та Швеція. По-перше, Польща була обрана для порівняння з Україною, виходячи з того, що є сусідньою країною, з якою доцільно було б прирівняти українські можливості. По-друге, було обрано порівняння України з такою розвиненою європейською країною, як Швеція, щоб показати динаміку між показниками та методом порівняння визначити наявні проблеми та можливості розвитку України. Дані країни було обрано, бо в цих країнах розвиток безготівкових розрахунків досягався завдяки цілеспрямованій державній політиці. Досвід розвинутих економік свідчить про переваги безготівкових розрахунків, що забезпечують сприятливі умови для акумуляції коштів населення у банківську систему держави, розширення інвестиційної бази економіки, мінімізації «тіньового грошового обороту» та багато інших позитивних змін.

У Польщі це відбулося завдяки національній програмі із розвитку безготівкового обігу за підтримки уряду, а також стимулювання конкуренції на

ринку платіжних послуг та безготівкових розрахунків та розвитку інноваційних платіжних інструментів. У Швеції Центральний Банк перестав надавати послуги з транспортування готівки і СІТ компанії (компанії, що на підставі надають послуги інкасації) відповідають за супроводження обігу готівки, а також створення умов більш простого обігу безготівкових коштів. Перехід до безготівкового шведського суспільства навіть заохочується законом. У Швеції повністю законно для продавця відмовлятися від готівкових платежів. Це змушує споживачів купувати свої товари за безготівковим способом оплати. В поєднанні з тим фактом, що більшість шведських банків не обробляють готівкові операції у відділенні, а банкомати є дефіцитним товаром, не дивно, що за прогнозами Центрального банку Швеції, Швеція стане повністю безготівковою країною до 2023 року.

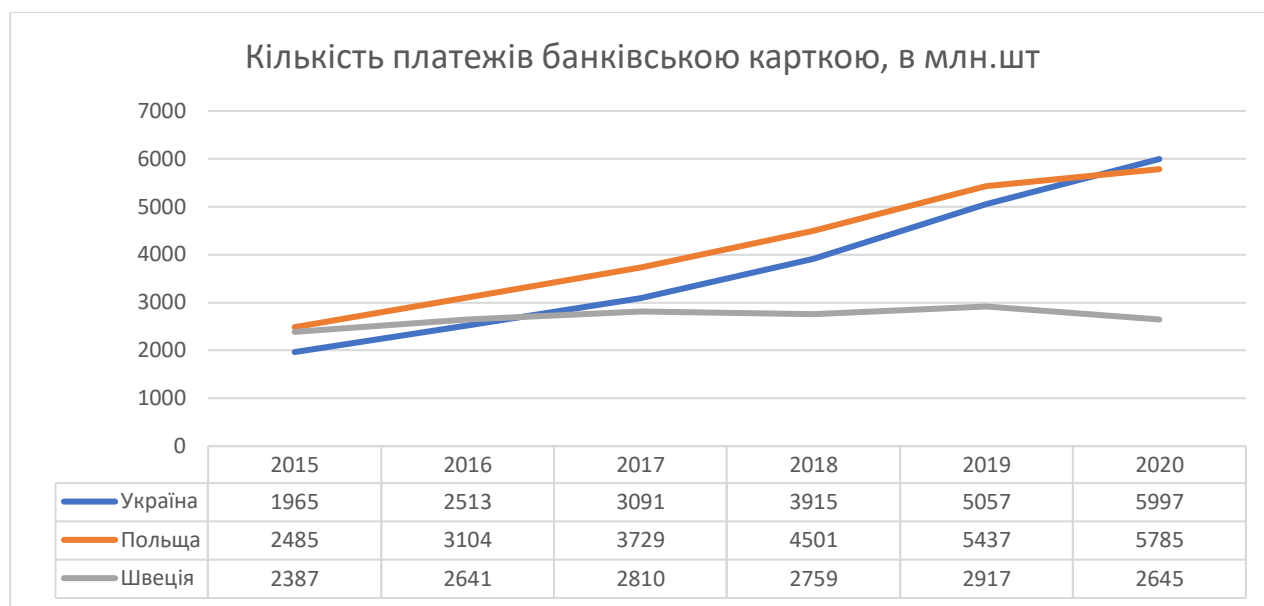
Також варто зазначити про Канаду - країна, яка найбільше використовує безготівкові технології, що можна пояснити зміною ставлення населення, яке почалося кілька років тому. Недавнє опитування в травні 2021 року показало, що 50% канадців готові позбутися банкнот і монет. Хоча проведене опитування MasterCard 2013 року показало, що 90% загальної вартості споживчих платежів у Канаді було здійснено безготівковими методами. За 9 років у країні відбулися зміни, перш за все відбулися зміни звичок, на які вплинула держава. Це відбувається за рахунок розвитку інфраструктури безготівкових платежів, а саме доступ населення до сплати безготівковими грошима у всіх сферах суспільного життя.

Розвинуті країни світу вже подолали проблеми пов'язані з обігом готівкових розрахунків, з якими Україна стикається зараз. Досвід даних країн може бути використаний при розробці аналогічної програми в Україні.

Розвинуті країни знижують рівень використання готівки, що сприяє росту економіки, підвищує рівень прозорості та спонукає до активного розвитку сучасних сервісів та технологій.

Популярність безготівкових розрахунків платіжними картками постійно зростає, про що свідчить зростання кількості операцій з платіжними картками в Україні, Швеції, Польщі.

Рисунок 2.7- Кількість платежів банківською картою, в млн.шт.



Джерело: складено автором на основі даних [16], [20].

У період з 2015 по 2020 рік кількість операцій з використанням платіжних карток в аналізованих країнах з кожним роком зростала. Відповідно, протягом досліджуваного періоду зросла роль безготівкових розрахунків та платіжних систем. Слід зазначити, що основними факторами, що впливають на кількість безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток, є чисельність населення, кількість платіжних карток та платіжна інфраструктура країни. Чисельність населення країн є дуже важливим фактором, оскільки воно базується на використанні безготівкових розрахунків і платіжних систем, тому подальші дослідження будуть проводитися щодо населення України, Польщі та Швеції, їх динаміки та відносне відхилення за роки. Найбільшу кількість платежів банківськими картками в 2020 році мала Україна, яка склала 5,997 мільйонів транзакцій. Порівняно з Польщею кількість безготівкових карткових розрахунків в Україні була на 3% більша. Така велика кількість транзакцій пов'язана із значним населенням країн, які розглядаються нижче.

Таблиця 2.3- Кількість населення, в тис.шт.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	42 761	42 585	42 386	42 153	41 902	44 131

Продовження таблиці 2.3

Польща	38 455	38 427	38 422	38 413	38 390	38 354
Швеція	9 799	9 923	10 058	10 175	10 279	10 099

Джерело: складено автором на основі даних [16], [13].

Якщо порівнювати за кількістю платежів за трьома країнами, то в Україні цей показник найбільший. Проте якщо порівняти відношення кількості платежів до населення, то в Україні у 2020 році цей показник становить 135,8, в Польщі – 150, а в Швеції- 262. Отже, хоч в Україні за останні 5 років кількість платежів зросла найбільше, в три рази (у Польщі цей показник -2, в Швеції- 1,2), проте Україна все ще відстає за розвитком безготівкових розрахунків.

На кількість безготівкових розрахунків впливає не тільки населення. Значний вплив має кількість платіжних карток та платіжна інфраструктура країни. Важливими показниками є співвідношення кількості карток до населення країни та відношення кількості карток до кількості POS-терміналів для оплати картками.

Таблиця 2.4-Кількість карток, в тис.шт.

	Україна	Польща	Швеція
2015	56 321,7	35 209,0	24 931,6
2016	58 634,3	36 874,5	21 329,0
2017	59 822,3	39 095,9	20 904,9
2018	60 645,1	41 237,3	19 401,8
2019	67 962,3	42 989,9	18 728,7
2020	73 400,0	43 675,2	18 103,6

Джерело: складено автором на основі даних [8], [20]

Розглянемо також показник кількості карток на одну особу та порівняємо цей показник в Україні з показниками в Швеції та Польщі, в таблиці, що наведено нижче.

Таблиця 2.5 - Кількість карток на одну особу, (кількість карток/населення), шт. на 1 особу.

	Україна	Польща	Швеція
2015	1,32	0,92	2,54
2016	1,38	0,96	2,15
2017	1,41	1,02	2,08
2018	1,44	1,07	1,91
2019	1,62	1,12	1,82
2020	1,66	1,14	1,79

Джерело: складено автором на основі даних [8], [20].

У 2020 році, кількість карток на 1 особу в Україні становила 1,66, у Польщі- 1,14 та у Швеції-1,8. Порівнюючи з 2015 роком, де ці показники становили 1,32; 0,92 та 2,54 відповідно. За даними ЄЦБ (Європейський центральний банк) співвідношення кількості платіжних карток на душу населення в досліджуваних країнах мало динаміку зростання у всіх, крім Швеції. Негативна динаміка в Швеції не означає, що шведський банківський сектор почав процес деградації та занепаду. Така тенденція у Швеції пов'язана з тим, що країна орієнтована на покращення навколишнього середовища. Країна поступово відмовляється від пластикових карток і переходить на віртуальні картки в онлайн-додатках та електронних гаманцях. Цей фактор також підтверджується тим, що Швеція використовує новітні технології блокчейн і перехід на цифрову валюту для використання криптовалют, особливо біткойн.

Таблиця 2.6 – Кількість карток на 1 POS-термінал (кількість карток /кількість POS).

	Україна	Польща	Швеція
2015	290	76	136
2016	267	69	83
2017	238	63	83
2018	204	52	70

Продовження таблиці 2.6

2019	195	47	68
2020	196	43	73

Джерело: складено автором на основі даних [16].

Виходячи з таблиці 2.6, можна зробити висновки, що в Україні залишається найбільший показник кількості карток на один POS-термінал. Також, ми можемо побачити тенденцію до зменшення співвідношення кількості карт до POS терміналів. Це свідчить про те, що кількість терміналів збільшується, і хоча йде також і зростання кількості карток, проте кількість терміналів є більш суттєвим збільшенням. Це також залежить і від зростання кількості населення. Порівнюючи 2015 та 2020 роки, в Україні, кількість карток збільшилася на 30%, кількість терміналів за цей же період збільшився на 93%, а кількість карток на один термінал зменшилася на 32%. В Польщі це співвідношення зменшилося на 43%, а у Швеції на 46%. Тобто можна зазначити, що в Україні відбувся найменший спад за 5 років. Порівнюючи ці три країни, можна зазначити, що найменший спад в Україні відбувся через зростання кількості терміналів в Польщі більш ніж в двічі за даний період і за рахунок зменшення кількості карток в Швеції.

Таблиця 2.7 - Кількість POS-терміналів, в тис.шт

	Україна	Польща	Швеція
2015	194,5	465,5	183,8
2016	219,2	530,9	257,9
2017	251,8	624,4	252,8
2018	297,3	786,8	275,4
2019	333,8	906,6	274,9
2020	375,1	1 027,5	246,5

Джерело: складено автором на основі даних [8], [20]

У Польщі в 2020 році було 1 027,5 тис штук POS-термінали, що на 652 тисячі штук більше, ніж в Україні за той же період, це пов'язано з більш розвиненою

бізнес-сферою в Польщі, ніж в Україні, але цьому сприяє значна частина українців, які виїжджають в Польщу з метою пошуку роботи. Тобто Польща, створюючи багато робочих місць і можливостей для розвитку бізнесу, заохочує громадян України працювати, тим самим збільшуючи кількість терміналів для оплати в торгівлі та зменшуючи населення України.

Також розвиток безготівкових розрахунків в Україні пов'язаний з інфраструктурою, яка є менш розвинута, ніж в країнах Європи. В Україні високе проникнення банкоматів, проте за іншими показниками (мережа POS-терміналів, кількість безготівкових операцій серед населення) країна суттєво відстає. Також в Україні не в усіх сферах суспільного життя є можливість безготівкового розрахунку, а саме: наземний громадський транспорт, кіоски та магазини, ринки та ярмарки та ін.

В даний час весь світ переходить на безготівкові розрахунки, які користуються популярністю вже багато років. Аналізуючи поширеність найпопулярніших банківських операцій, пов'язаних із безготівковими розрахунками та платіжними системами в Україні, Швеції та Польщі було виявлено, що Швеція є еталоном для порівняння з усіма країнами, що порівнюються. Банківська система працює на високому рівні для нинішнього населення. Дуже важливим є менталітет європейців, а саме швейцарців, інвестувати в нові технології. Громадяни Швеції виступили проти широкого випуску платіжних карток, оскільки, по-перше, це небезпечно для навколишнього середовища, а по-друге, населення підтримало уряд в організації розвитку розрахунків за товари та послуги в цифровій валюті, яка зараз стає важливим інструментом фінансового механізму в деяких країнах з розвинутою економікою. Польща також показала хороші результати в цьому дослідженні.

Загалом банківська система України більш розвинена та відкрита для бізнес-процесів та звичайних банківських операцій. Український картковий ринок дуже динамічний, змінюються лідери, з'являються нові продукти та технології. Проте, як видно виходячи зі світового досвіду, Україна відстає в розвитку безготівкових розрахунків.

3.2 Напрями удосконалення та перспективи розвитку системи безготівкових розрахунків

Оцінка стану системи безготівкових розрахунків в Україні є основною складовою, яка дає змогу побачити напрями удосконалення та перспективи даної системи.

За оцінкою НБУ, Україна належить до країн з високою часткою готівки в економіці. Високий показник готівкового обігу свідчить про уповільнення зростання економіки країни та зниження її прозорості. Отже, збільшення частки безготівкових коштів в короткостроковій перспективі та перехід до безготівкової економіки в довгостроковій перспективі є важливим завданням для української економіки та її громадян.

Таким чином, після проведення аналізу стану безготівкових розрахунків в Україні, та динаміки даних розрахунків, а також огляду на міжнародний досвід таких країн, як Швеція та Польща, можна виокремити наступні напрямки, які варто удосконалити в системі безготівкових розрахунків в Україні:

- Підвищення рівня довіри населення до банківської системи;

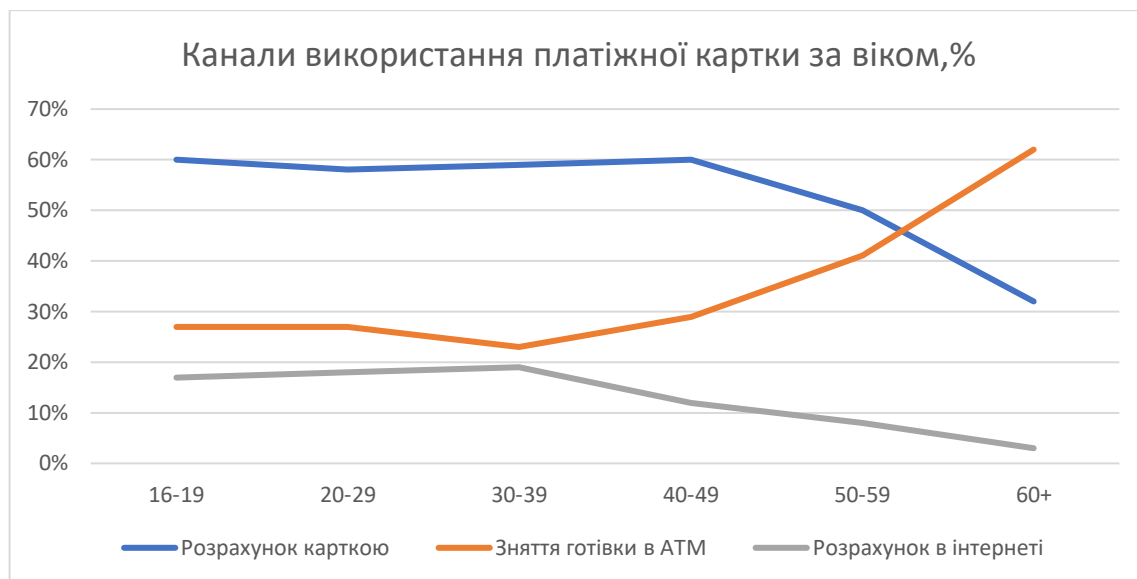
Важливим етапом удосконалення системи безготівкових розрахунків в Україні є збільшення довіри до банківської системи країни, зокрема у населення від 50 років.

Через безготівкові розрахунки, банки мають доступ до повної інформації про клієнтів та мають можливість контролювати їх фінансові потоки. Відповідно, підвищення довіри до банків сприятиме збільшення кількості учасників ринку безготівкових розрахунків. Населення України віком від 50 років, становить приблизно 30-35% від усього населення. Дана частка є досить вагомою в структурі населення, проте найменше залучена до використання безготівкових коштів. Як видно на рисунку 3.1, найбільше картки, у людей віком від 50 років, використовуються для зняття готівки в АТМ. Тобто, навіть, якщо дана категорія людей отримують виплати пенсій та соціальної допомоги на картки, через недовіру

до банківської системи, ці кошти одразу знімаються з карток та зберігаються та використовуються у готівці.

Підвищення рівня довіри до банківського сектору найбільше потребує зокрема ця група населення. В майбутньому це суттєво збільшить частку використання безготівкових розрахунків в країні, кількість POS-терміналів та безготівковий обіг.

Рисунок 3.1- Канали використання платіжних карток за віком, у %



Джерело складено автором на основі даних [14].

- Збільшення кількості POS-терміналів

Поширення та розвиток мережі POS-терміналів у малій та середній комерції є ключовим напрямком для зниження готівкового обороту. Розширення мережі POS-терміналів важливо і власників карток, аби бути упевненими в тому, що вони зможуть отримати гроші і розрахуватися картою в будь-який час. Проникнення POS-терміналів в такі сфери як наземний громадський транспорт, оплата товарів у кіосках та магазинах, на ярмарках та ринках принесе за собою багато позитивних результатів, а саме:

- Зменшить відсоток тіньової економіки в країні;
- Сприятиме розвитку країни через збільшення надходжень до Державного Бюджету країни за рахунок податків;

– Збільшить кількість POS терміналів на 1 особу, що сприятиме розвитку країни та інфраструктури.

- Поширення серед населення інформацію щодо прогресивних видів безготівкових розрахунків

Зокрема слід стимулювати безготівкові розрахунки типу переказів з картки на картку, що стане заміною передачі готівки з рук в руки. А також, популяризувати переказ грошей через інтернет-банкінг чи мобільний-банкінг, як альтернативу використання систем переказу готівки.

- Зміна політики комісій на зарплатні картки

В Україні дії комісія на зарахування готівкових коштів на зарплатні картки. Ця комісія лягає на працедавця. Це в свою чергу негативно впливає на розвиток безготівкової інфраструктури, бо працедавцям вигідніше видавати зарплату готівкою та не сплачувати комісію. З іншого боку, в Україні відсутня комісія за зняття готівкових коштів із зарплатних карток, що стимулює знімати кошти готівковою. Для мотивації суспільства у використанні безготівкових розрахунків слід відмінити комісію на зарахування коштів на зарплатні картки та ввести комісію та зняття готівки з цих карток.

- Зниження еквайрингу

Еквайринг - це комісія, яку сплачують продавці банкам за обробку платежів та обслуговування pos-терміналів. При розрахунках за товар чи послугу карткою, банк, який видав її, надає послугу з еквайрингу. За законом, цю послугу сплачує продавець. Зараз в Україні середня комісія, яку підприємці сплачують банкам з кожної безготівкової покупки, становить 2%, в той час як в ЄС ця комісія становить на рівні 0,3%. Високі комісії гальмують розвиток карткових платежів в Україні. І покупці змушені переплачувати за товари чи послуги. Адже продавці суму еквайрингу закладають в ціну товару чи послуги. Зниження еквайрингу сприятиме бізнес використовуватиме POS-термінали, що в свою чергу збільшуватиме кількість безготівкових оплат за товари та послуги.

- Зниження попиту на готівку

Хоча і спостерігається тенденція зменшення готівкових коштів до номінального ВВП (див рис 2.3), проте відсоток потребує зменшення до 7-8%, у 2020 році цей відсоток становив 12. Зменшення попиту на готівку можливе за наступних умов:

- Отримання пенсій та соціальних виплат на картки, а не через мережу «Укрпошти готівкою»;
- Вдосконалення зарплатних проектів та виплату усіх заробітних плат на картки;
- Зменшення відсотка «сірих» зарплат.

Дані напрями удосконалення системи безготівкових розрахунків були створені, як на досвіді іноземних країн: Польщі та Швеції, так і на факторах, які слід покращити, дивлячись на динаміку розвитку безготівки в Україні.

Загалом перспективи розвитку безготівкових розрахунків будуть визначатися і розвитком інтернет технологій та розвитком електронної комерції. Електронна комерція є одним із найбільш швидкозростаючих каналів роздрібної торгівлі за останнє десятиліття. Швидке виникнення та зростання електронної комерції пояснюється різними зрушеннями, такими як збільшення поширення смартфонів і швидке інтернет-з'єднання. Спалах пандемії COVID-19 призвів до ще більш швидкого зростання кількості людей, які здійснюють покупки в Інтернеті. Збільшення потреб в електронній комерції означає, що збільшується і кількість безготівкових розрахунків, завдяки яким сплачуються покупки та послуги в інтернеті.

Майбутній розвиток безготівкових розрахунків, повинен підтримуватись з боку користувачів, які готові до використання сучасних розвинених технологій в сфері безготівкових розрахунків, зокрема, на платформах мобільних технологій нових поколінь. Оскільки попит на послуги мобільного зв'язку та послуги інтернет-мережі постійно зростатимуть.

ВИСНОВКИ

Дана робота була присвячена впливу безготівкових розрахунків на показники розвитку України. У роботі було розглянуто теоретичну частину безготівкових грошових розрахунків, а також була досліджена динаміка безготівкових розрахунків в Україні в період з 2008-2020 років і було порівняно систему безготівкового грошового обороту України з системами Польщі та Швеції.

Рівень готівки залежить від наступних факторів:

- рівень розвитку економіки та рівень розвитку безготівкових платежів - частка тіньового сектору
- рівень проникнення термінальної мережі
- рівень культури в країні, рівень грамотності населення та її мотивація.

Під час дослідження було виокремлено наступні напрямками удосконалення системи безготівкових платежів в Україні:

- Підвищення рівня довіри населення до банківської системи;
- Збільшення кількості POS-терміналів
- Поширення серед населення інформацію щодо прогресивних видів безготівкових розрахунків.
- Зміна політики комісій на зарплатні картки
- Зниження еквайрингу
- Зниження попиту на готівку

За виконаним дослідженням можна зробити наступні висновки:

- Ринок безготівкових розрахунків в Україні розвивається дуже стрімко. Даній процес відбувається не тільки завдяки тому, що банки інвестують в нові технології, сервіси та платіжні інструменти, але, й також завдяки пересічним користувачам цих послуг, які надають перевагу доступності, зручності, надійності та безпечності безготівкових платежів.

- Розвиток безготівкової економіки залежить від динаміки розвитку платіжних систем. Платіжні системи є інноваційним механізмом переказу коштів між банками та інституційними суб'єктами за товари і послуги, альтернативи якому в глобалізованому світі немає. Прискорення економічних процесів відбувається за рахунок використання універсальних систем міжнародних платежів без територіальних кордонів. Найбільшими міжнародними картковими платіжними системами, є "Visa" (частка випущених платіжних карт у їх загальному обсязі становить 42,5 %) та "MasterCard" (26,6 %).
- Для збільшення частки безготівкових розрахунків необхідно вплинути на населення через такі канали, як фінансова грамотність та мотивація. Підвищення фінансової грамотності важливе для усіх категорій населення, проте найбільш цього потребує населення віком старше 50 років. Другим каналом є мотивація населення. Мотивація можлива за трьома напрямками: фінансова мотивація, зручність та штрафи.
- Збільшення та розвиток безготівкових розрахунків в Україні сприятимуть:
 - Зменшенню рівня тіньової економіки в країні
 - Збільшенню ВВП
 - Зростання рівня довіри населення до банківської системи
 - Швидшій адаптації цифрових технологій, що в свою чергу відкривають перед українськими підприємствами можливість оптимізувати свої бізнес-процеси за допомогою скорочення витрат на операційну діяльність, зменшення собівартості товарів та послуг та підвищення продуктивності праці найманих працівників.
 - Розвитку технологій та фінансової інклюзії.

Отже можна сказати, що система безготівкових розрахунків в Україні розвивається стрімко, запроваджуються новітні технології розрахунків та зростає кількість платіжних карток, POS-терміналів та кількість операцій, здійснених

платіжними картками. При порівнянні безготівкових розрахунків з іншими державами, було зроблено наступні висновки. Загалом банківська система України більш розвинена та відкрита для бізнес-процесів та звичайних банківських операцій. Український картковий ринок дуже стрімкий та динамічний, змінюються лідери, з'являються нові продукти та технології. Проте, як видно виходячи зі світового досвіду, Україна все ще відстає в розвитку безготівкових розрахунків.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Фінанси підприємств. О.Д. Данілов, Т.В.Паєнтко
2. Національний банк, Постанова "Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті"
3. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті
// Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 № 22.
4. Про обіг векселів в Україні // Закон України від 05.04.2001 р. №2374-III.
5. Кредит і банківська справа. О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків.
6. Гроші та кредит: практикум// Гроші та кредит: практикум
7. Міністерство фінансів
<https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2015/>
8. Статистика Національного Банку України
<https://bank.gov.ua/ua/statistic/nbureport>
9. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України
<https://smida.gov.ua>
10. Редько О. Аудиторські послуги в Україні: перші кроки до ринку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – №11. – С. 48-55
11. Пантелєєв В.П. Аудит: навчальний посібник / Пантелєєв В.П. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 400 с.
12. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99р. № 291
13. Державна служба статистика України
<http://www.ukrstat.gov.ua>
14. Програма НБУ «Cashless economy»
<https://bank.gov.ua/ua/files/UYVinKqYAcIbglO>
15. Стаття «Пігулка для економіки: як cashless впливає на фінансове здоров'я України» <https://www.epravda.com.ua/projects/interkassa/2020/11/4/666073/>

16. Transformation of cashless payments in the European payment Card market.
Kyrylo Arabadzhy, Valeriia Zharnikova, Olena Sobolieva-Tereshchenko
<https://management-journal.org.ua/index.php/journal/article/view/241/158>
17. Statista
<https://www.statista.com>
18. Офіційний сайт банку Monobank
https://mobank.com.ua/pro_monobak/
19. Фінанси підприємств //О.О.Непочатенко, Н.Ю.Мельничук
20. European Central Bank- Statistical Data Warehouse
<https://sdw.ecb.int/browse.do?node=9691541>
21. Державна податкова служба України <https://tax.gov.ua>
22. Reducing Shadow economy through electronic payments
https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_pl/topics/eat/pdf/03/ey-shadow-economy-study-technical-appendices.pdf
23. ВР України, Закон "Про платіжні системи та переказ коштів в країні" від 05.04.2001 N 2346-III
24. Стельмах В.С., Смовженко Т.С. & Скрипник З. Е. (2006) Гроші – людина – соціум: параметри взаємин. Львів.
25. Кравчук В., Науменко Д. & Глибовець А. (2012). Електронні гроші в Україні: аналітичний звіт. Київ. Альфа-ПІК.
26. Савлук М. (2004) Електронні гроші: сутність та порівняльний аналіз якісних властивостей . Вісник НБУ. №11. 10-14.